

Beweging brengen in complexe scheiding en complex ouderschap

Sietske Dijkstra

De inhoud van dit hoofdstuk is gebaseerd op diverse ervaringen die ik heb opgedaan als het gaat om de problematiek van complexe scheiding en complex ouderschap. Zo geef ik sinds 2014 een driedaagse scholing vanuit het Regionale Instituut voor Nascholing en Opleiding (RINO-Groep, Utrecht) over complexe scheiding aan vooral gedragsdeskundigen waarbij het leren van concrete gevallen uit de praktijk een belangrijk aspect vormt. Verder schreef ik samen met Wil Verhoeven een vakinhoudelijke bijdrage over de zogeheten Zeisterzaak, een familiedrama dat leidde tot de dood van de broertjes Ruben en Julian en hun vader.

Ook bereidde ik samen met het Nederlands Jeugdinstituut (Nji) inhoudelijk een werkconferentie voor van de Taskforce kindermishandeling en seksueel misbruik op 27 mei 2014. Tijdens de werkconferentie hield ik aldaar een centrale lezing. Tenslotte nam ik deel aan de initiatiefgroep 'Vechtscheiding' waarmee we op 20 november 2013 een expertmeeting met 30 professionele partijen belegden en daarvan uitvoerig verslag deden.

1. Complexe scheiding, complex ouderschap

Een scheiding is een crisis die leidt tot grote verandering en kwetsbaar maakt. De relationele impact toont zich op tenminste drie niveaus: de ex-partner relatie, het ouderschap en de ouder-kindrelatie. Wanneer bij een complexe scheiding kinderen betrokken zijn, leidt dit vaak ook tot een complex ouderschap waarbij strijd ontstaat over zaken als onder meer omgang, zorg, opvoeding, opvoedkundige waarden en financiën. Er gaat meestal al een lange geschiedenis aan vooraf. De complexiteit wordt verder verergerd door een ernstige breuk in het vertrouwen tussen de ex-partners en verwijst meestal naar meerdere dimensies en aspecten van het probleem. De ene scheiding is de andere niet, en tussen scheidingen bestaan er aanzienlijke verschillen.

Er is sprake van een complexe scheiding bij voortdurend conflict, ook na de periode van scheiding. Complexe scheidingen zijn gewoonlijk niet alleen het

gevolg van langdurige strijd, maar kunnen daar ook in resulteren, zelfs als het scheidingsproces zelf relatief kort was. In een aantal gevallen is er sprake van (voorafgaand) geweld, een enkele keer zelfs met dodelijke afloop (Dijkstra en Verhoeven, 2014). Bij complexe scheidingen komen de kinderen in de knel te zitten (Pinedo en Vollinga, 2013). Dikwijls zijn er veel professionals betrokken bij hulp die –desalniettemin– vaak onvoldoende helpt, en ook kan er sprake zijn van langdurige en belastende juridische procedures.

Complexe scheiding betreft een (inter)nationaal probleem van aanzienlijke omvang. Het Centraal Bureau voor de Statistiek registreerde tot voor kort alleen huwelijken. Er bestaan nog geen gegevens over het aantal gesloten samenlevingscontracten noch hoeveel van deze relaties uiteenvallen en of er al dan niet kinderen in het spel zijn. Volgens het CBS zijn er circa 60.000 minderjarigen jaarlijks betrokken bij echtscheiding (exclusief zo'n 10.000 meerderjarige thuiswonende kinderen). De meeste kinderen doorstaan een scheiding redelijk goed. Bij ongeveer een derde daarvan of circa 20.000 kinderen heeft de echtscheiding echter een problematisch verloop (Spruijt en Kormos, 2014). Als we ervan uitgaan dat zeker ook een aantal kinderen betrokken raakt bij een 'scheiding' in het geval van alleen een samenlevingscontract, is het aantal kinderen dat hiermee te maken krijgt dus nog aanzienlijk hoger. Nadelige effecten van scheiding op kinderen zijn: verdubbeling van internaliserende problemen waaronder depressie en een laag zelfbeeld; meer gedragsproblemen op school, agressie en delinquent gedrag; lagere schoolprestaties en minder concentratie; een zwakkere band met ouders, vooral vaders, en meer problemen met vriendschap en latere relaties. Ook loyaliteits-problemen, ouderafwijzing en partnergeweld of kindermishandeling komen voor (Spruijt en Kormos, 2014).

2. Echtscheiding in context

In westerse samenlevingen vinden veel echtscheidingen plaats, gemiddeld eindigt één op de drie huwelijken in echtscheiding. Sinds 2009 is door toedoen van de toenmalige minister Rouvoet een wet gezamenlijk ouderschap in werking getreden die ex-partners met (minderjarige) kinderen verplicht na scheiding een ouderschapsplan op te maken en uit te voeren. Zo'n 88% van de ouders geeft daar gehoor aan, en als gevolg daarvan wordt er meer co-ouderschap uitgeoefend dan eerder het geval was. We kunnen daaruit opmaken dat sinds de intrede van het ouderschapsplan eenhoofdig gezag niet zo veel meer voorkomt. Een consequentie hiervan is wel dat we in toenemende mate te maken krijgen met zogeheten sleutelkinderen die in twee huizen in vaak verschillende buurten leven, niet zelden in nieuw samengestelde gezinnen, met stiefouders, -broertjes en -zusjes (Pinedo en Vollinga, 2013).

Uit onderzoek blijkt bovendien dat het groeiende co-ouderschap heeft geleid tot meer en intensere conflicten vanwege het overleg dat dit tussen de ouders vereist (Voert en Geurt, 2013). Het is de vraag hoe we deze situaties met ruzies en conflict het beste kunnen benoemen. Is er sprake van een vechtscheiding? We stoeien met terminologie, we worstelen zelf ook: zijn we op zoek naar de samenhang en naar betere manieren waarop het probleem kunnen aanpakken of stellen we ons tevreden met een gemakkelijk label? Het begrip 'vechtscheiding' kan relaties en geweldspatronen verhullen in plaats van inzichtelijk maken. Het gebrek aan aandacht voor de relatie- en machtsdynamiek maskeert wie wat bij wie heeft gedaan met welk effect (Hester, 2013). Hoewel het figuurlijke en soms ook letterlijke vechten deel van de problematiek kan uitmaken, zijn er natuurlijk ook andere aspecten die de aandacht verdienen. In box 1 geef ik voorbeelden weer hoe direct betrokkenen of professionele derden over het gevecht van scheidingen spreken.

- *Ik moet wel blijven vechten om mijn kind te laten zien dat ik van haar houd;*
- *Hij komt altijd te laat en zal de kinderen nooit veiligheid en zorg kunnen bieden;*
- *Iedereen vindt hem een slechte vader;*
- *Deze moeder mag haar kind alleen onder begeleiding zien, zodat de vader een band met zijn kind kan opbouwen;*
- *Deze ouders zijn verwickeld in een vechtscheiding: ze demoniseren elkaar en de kinderen zijn daar de dupe van.*

Moeten we dan beladen woorden als vechten en straffen hanteren of is het belangrijk dat we op zoek gaan naar 'softere' woorden en ideeën als verzoening of helen? Wellicht is het van belang om de spanning tussen deze twee uiterste posities van vechten en verzoenen te onderzoeken en niet weg te werken. Ook is het van belang zorgvuldig te reflecteren op de volgorde waarin we een zaak benaderen. Wat doet dit vecht-frame met ons denken en onze interpretaties? Wat staat op de voorgrond en wat wordt gemaskeerd? Het verschijnsel is als een ijsberg: we zien maar een deel van het probleem. Ikzelf geef daarom de voorkeur aan de term complexe scheiding, die ons uitnodigt de diverse aspecten en dimensies in onderlinge samenhang te bezien. Het gaat daarbij meestal niet om winnen, maar om een grote en moeilijk omkeerbare investering in wat het kind nodig heeft; helaas gaat een complexe scheiding in de realiteit vrijwel altijd met verlies gepaard voor elk van beide scheidende ouders. Zij investeren tijd, geld, aandacht, contact, liefde en plezier in hun kinderen die lang niet altijd tot een positieve uitkomst leidt.

3. Een voorbeeld uit de praktijk: De case van Naima

Naima is anderhalf jaar geleden gescheiden van haar partner Hassan. Samen zijn ze co-ouder van twee kinderen van negen en vier. Beide ex-partners zijn hoog opgeleid. De kinderen horen veel negatieve verhalen van hun vader over hun moeder die hen in de war maken. Naima maakt zich zorgen over het agressieve gedrag van haar ex-partner. Hassan schakelt veel mensen en professionals in om te laten zien dat zijn ex-vrouw een slechte moeder is en een overspelige partner was. Naima probeerde het emotionele en agressieve gedrag van haar partner zo rustig mogelijk op te nemen en goed te handelen. Gaandeweg ontdekte ze dat haar beheerste gedrag zich tegen haar keerde en de ontredderde man meer sympathie wekte. Waar kan zij met haar zorgen en gekwetstheid terecht?

Haar ex-man pakte haar een half jaar geleden ruw bij haar armen en sloeg haar in het gezicht bij de overdracht van de kinderen. Sindsdien wil zij de kinderen alleen nog maar overdragen op een publieke plek. Verder heeft de politie met Hassan een waarschuwend gesprek gehouden toen hij laster over haar verspreidde en haar aanviel. Hij weigert ook de paspoorten van de kinderen te overleggen en voert strijd over de keuze van de school. Bij Veilig Thuis zijn ze intussen ook bekend, maar het contact verliep voor Naima teleurstellend. *"Toen ik de casemanager aangaf dat mijn ex-man zijn agressie tegen mij niet onder controle had en ook steeds beledigende woorden in het bijzijn van de kinderen uitte, zei hij 'je mail die heb ik niet ontvangen'. 'ik wil niet in je systeem betrokken raken, dat is veel te complex'."* Er volgde geen correctie. De communicatie met haar ex-partner krijgt steeds meer scherpe randen. Naima geeft aan: *"Ik kan het alleen maar fout doen: reageren of niet reageren, het wekt steeds de woede op van mijn ex-partner. Hier mee omgaan, vraagt vaardigheden waar onze relatie juist op stuk is gelopen."* Helaas treedt verdere escalatie op, de agressie van Hassan breidt zich uit en het conflict verhardt zich. Naima probeert zich te beschermen, maar ze raakt ontmoedigd door het gebrek aan hulp, de geringe aandacht voor de veiligheid van de kinderen en haarzelf, en het uitblijven van correctie op het gedrag van haar ex-man. Het feit dat sommige jeugdzorgwerkers de scheiding typeren als een vechtscheiding leidt ertoe dat zij het psychische en fysieke geweld van Hassan jegens zijn kinderen en ex-vrouw niet benoemen noch aan de kaak stellen. De zaak kan daardoor verder escaleren in plaats van de-escaleren.

4. Patronen van complexe scheiding

Er zijn verschillende factoren van invloed op het patroon van een complexe scheiding. In de eerste plaats betreft dit de duur van de relatie die kan variëren van ultrakort tot langdurig. Bij een korte relatie is er bijna geen partnererva-

ring, maar dikwijls wel gedeeld ouderschap, soms juridisch of op basis van een dna-test bevochten. Soms ook treedt de relatiebreuk tijdens de zwangerschap of direct na de geboorte op, waarbij de ex-partner, vanwege persoonlijkheidsproblematiek de transitie van partner naar ouder niet kan maken. Na een langdurige relatie kunnen juist voormalige partnerrelatiepatronen en oordelen daarover doorleken in het ouderschap. Een tweede factor behelst de vraag of het om een echtpaar met en zonder kinderen gaat, of om ex-partners met kinderen. De aanwezigheid van kinderen maakt een scheiding gewoonlijk ingewikkelder en pijnlijker. Een derde factor die van belang is, gaat om de vraag of er tevens sprake is van een interculturele of buitenlandse relatie die verbroken wordt. Aspecten als kinderonvoering naar het buitenland of strijd om het bezit van paspoorten kunnen in zo'n geval deel van de problematiek gaan uitmaken. Een vierde factor gaat om de vraag of er een voorgeschiedenis van geweld is geweest die heeft geleid tot de scheiding (al dan niet gecombineerd met een huisverbod, meldingen bij Veilig Thuis, een straatverbod of begeleide omgang), waarbij het geweld niet zelden voortgezet wordt nadat de scheiding is uitgesproken. Een onder toezicht stelling (ots) lijkt in dergelijke gevallen niet te helpen. Een vijfde complicerende factor zijn vermoedens of feiten van seksueel misbruik of mishandeling na de scheiding, inclusief meldingen daarover bij Veilig Thuis of de politie (Merkelbach, 2015). Soms kunnen dergelijke vermoedens ook worden geuit door een van de partijen met het oogmerk de andere partij in de problemen te brengen als wraak voor het aangedane leed. Een laatste factor die voor veel problemen kan zorgen is de begeleide omgang of een bezoeksregeling. Niet zelden leiden deze tot meningsverschillen en twisten tussen de ex-partners.

Als we complexe scheidingen nader onder de loep nemen, dan blijken er verschillende problemen te spelen. Er is allereerst sprake van fragmentatie en een gebrek aan samenhang. Het probleem is onderverdeeld in diverse afzonderlijke aspecten die overigens wel en vaak op negatieve wijze op elkaar inspelen. Er zijn er bijvoorbeeld veel betrokkenen in het familiesysteem en tal van professionals en instellingen zijn bezig met deelproblemen, maar zij werken onvoldoende samen. De grote variatie in scheidingsproblemen en -processen belemmert verder een eenduidige aanpak. Het scheidingsproces zelf is bij een complexe scheiding geen eind van het conflict, maar veeleer een zich telkens uitbreidend en voortdurend conflict. De beleving van dat conflict kan gepaard gaan met heftige, zowel openlijke als onderhuidse, conflicten en emoties (Dijkstra en Verhoeven, 2014), die als een smeulende veenbrand onder de oppervlakte kunnen doorwoekeren. Bovendien werken (deel)oplossingen vaak tijdelijk of niet voor alle aspecten die in het geding zijn. Hierdoor wordt het vinden van een duurzame aanpak ernstig bemoeilijkt. Een nadeel van een langdurig en intens conflict is bovendien dat partijen door het conflict gaandeweg aan een soort van tunnelvisie gaan lijden waardoor een breder perspectief op een omvattende oplossing verloren gaat. Het

is de kunst een multidimensionaal probleem ook in het samenspel van die verschillende dimensies te behandelen. Er blijken allerlei voor ex-partners moeilijk te reguleren emoties een rol te spelen in de circa 100 casussen die in scholing door jeugdprofessionals zijn ingebracht. De kernwoorden van deze emoties zijn aangegeven in box 2.

Vernedering	Onveiligheid	Irritatie
Achterdocht	Verdriet	Jaloezie
Boosheid	Angst	Ergernis
Verharding	Woede	Teleurgesteld
Uitsluiting	Onbegrip	Wanhoop
Straffen	Indoctrineren	Manipuleren
Wantrouwen	Bedreigen	Krenken
Verbittering	Vermijden	Buitenspel

Door deze geladen emoties wordt het moeilijker om als ex-partners elkaar te respecteren, samen de ouderpositie in te nemen en het perspectief van de kinderen te blijven zien. Werkwoorden die hierbij horen zijn ontkennen, uitvergroten, opschalen, moraliseren. Als we de complexe scheiding nader analyseren, doen zich problemen voor op zeven verschillende dimensies die als volgt kunnen worden aangeduid:

- Tijdaspect van complexe scheiding met ellenlange juridische procedures en klachten, maar ook met aandacht voor timing
- Drie stadia in conflicten, met onderscheidende patronen
- Geweld (psychiatrie, verslaving): ernst, aard (kritische vragen, huisverbod)
- Relaties: perspectieven van gezinsleden, zwartmaken, beschuldigen, ouderschap, positie kinderen, sterke opvattingen (*parental alienation*)
- Systemen: leven op verschillende professionele planeten en tegenstrijdig handelen in plaats van zoeken naar samenhang; gebrek aan coördinatie tussen professionals
- Communicatie: misverstand, uitsluiting, voorkeur, normering
- Gebrek aan samenwerking tussen professionals: gescheiden werelden, dominantie van het recht

Bij de ordening van al deze aspecten is het van groot belang een zogeheten 'meta-taal' te ontwikkelen: dit is een gemeenschappelijke handelingsgerichte taal, die inzicht in de diverse bepalende dimensies biedt en mogelijkheid geeft te oefenen en te reflecteren gedurende zowel als na de actie om zo te komen tot een conflict-overstijgend handelingsrepertoire.

5. Dimensies als ordenende aandachtspunten

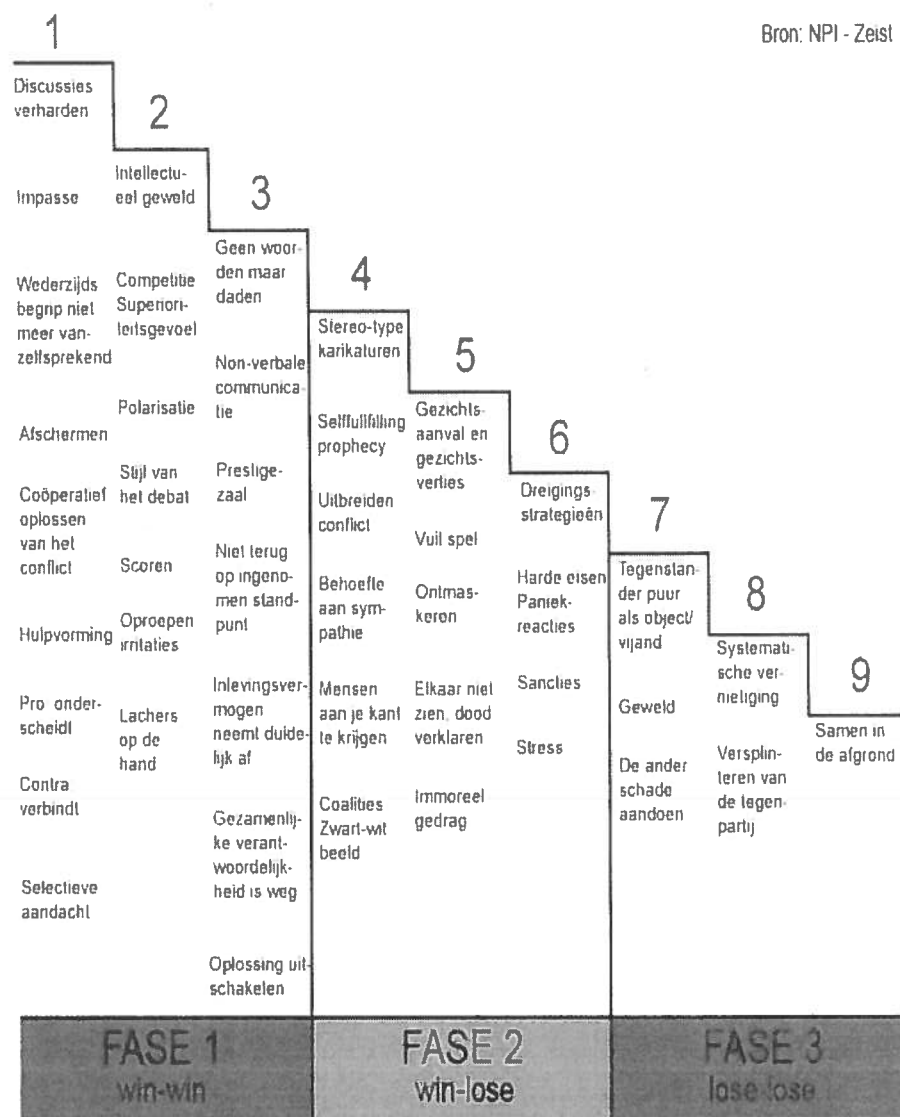
Wanneer we nader ingaan op bovengenoemde dimensies van het probleem van complexe scheiding kan het volgende worden vastgesteld.

Tijd en tijdslijn. Op deze tijdsbalk staan het huwelijk, de geboorte van de kinderen, de voorgeschiedenis en geschiedenis van het geweld voorafgaand aan, tijdens en na de scheiding en eventuele juridische procedures. Het Engelstalige begrip *critical time intervention* geeft aan dat er ingegrepen moet worden op het juiste moment. Als dit momentum wordt gemist en ingrijpen te laat gebeurt, kan dit de schade onnodig vergroten. Kritische vragen die bij de analyse van het tijdspad aan de orde dienen te komen zijn onder meer de volgende: Hoe lang duurde de relatie? Wat was de reden van de scheiding? Welke juridische procedures zijn er geweest? Welk effect hebben deze gehad? Hoe lang duurt het conflict na de scheiding? Een objectieve reconstructie kan de partijen confronteren met en helpen bij de benodigde besluiten.

Conflicten. Er zijn drie stadia te onderkennen die verwijzen naar de ernst van een conflict: winst/winst; winst/verlies; verlies/verlies. Deze stadia zijn ook toepasbaar op complexe scheiding. De negen stappen van deze escalatieladder worden mooi verbeeld in de onderstaande figuur zoals ontwikkeld door Glasl (1997). Niet zelden loopt het conflict ook daadwerkelijk in deze neerwaartse spiraal af. Juridificering van scheidingsprocessen bevinden zich in fase twee: zij kunnen mede leiden tot escalatie en voortdurende van de strijd. Daarom wordt er voor gepleit om juridische procedures zo veel mogelijk te beperken en het aantal terugkerende rechtszaken te verminderen, door bijvoorbeeld een combinatie- of regierechter aan te stellen die zich met de zaak belast.

Relaties. Het gaat hier om perspectieven van ex-partners, ouders, kinderen, grootouders, andere familieleden en veranderingen in het wankel evenwicht door de komst van nieuwe partners en om de relatie tussen ouders en kinderen waarbij naar schatting in 10% er sprake is van oudervervreemding (Spruijt en Kormos, 2014). Relevant zijn verder vier bufferprocessen die ouderschap ondersteunen zoals een solidaire samenleving; verdeling van arbeid en zorg; het in kunnen nemen van de metapositie als ouder en goede ouder ervaringen (Van der Pas, 2005). Tevens is er onderzoek nodig naar hoe vaak en met welke gevolgen er in een complexe scheiding meldingen van kindermishandeling door een van de ouders wordt gedaan. Een andere vraag is hoe vaak partnergeweld vooraf gaat aan scheiding? Was er bijvoorbeeld sprake van een huisverbod? In hoeveel van deze gevallen leidt dit nadien tot complexe scheidingen met langdurig conflict? Pels, Lünemann en Steketee (2010) onderzochten in een groot kwalitatief onderzoek hoe de opvoeding na partnergeweld verliep: zij interviewden moeders

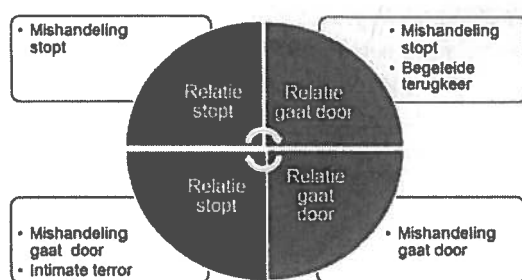
en jongeren. Bij de jongeren namen zij sterk gepolariseerde posities waar waar-
bij dikwijls relaties met een van de ouders verbroken werden.

Geweld. Bij de aanwezigheid van geweld zijn er verschillende uitkomsten mogelijk afhankelijk of de relatie stopt of doorgaat en/of het geweld stopt of doorgaat, zoals aangegeven in onderstaande figuur.

Dimensies van complexe scheidingen

4. Geweld

Speciale aandacht verdient het patroon waarbij de relatie stopt en het partnergeweld doorgaat, zeker wanneer er sprake is van 'intimate terror' zoals door Johnson (2008) beschreven. Er is in zo'n relatie sprake van grote machtsongelijkheid, (dreigend) geweld en veel controle. Soms is iemand te bang voor repercussies als zij de relatie verlaat. De kans is verder groot dat dit ernstige en moeilijk te corrigeren geweldspatroon gepaard gaat met politiemeldingen, bezoeken aan de eerste hulp en opnames in de vrouwenopvang. Wanneer de relatie stopt en het geweld doorgaat, probeert de agressor macht en invloed te houden over de (ex-) partner en de kinderen door bijvoorbeeld contact af te dwingen met de kinderen, voogdij aan te vragen, te intimideren en te stalken. Ook conflicten over opvoeding, alimentatie en ouderschap doen zich regelmatig voor, en wraak op de ex-partner als ouder kan daarin een rol spelen. Recentelijk is de aandacht voor de veiligheid van ex-partners en kinderen na een scheiding waar geweld aan vooraf gaat of uit volgt, opnieuw internationaal op de agenda geplaatst tijdens de third world conference of women's shelters in Den Haag. Er was een internationaal symposium met als kernvraag hoe complexe scheidingen na intiem partnergeweld beter kunnen worden aangepakt en bij kunnen dragen aan deëscalatie.¹ Behalve geweld vallen onder deze dimensie ook verslaving en psychiatrische problemen. Soms is er sprake van comorbiditeit.

Systemen. Bij (complexe)scheidingen zijn diverse systemen, instituties en organisaties betrokken die elk een eigen dynamiek en problematiek met zich meebrengen. Ik geef hiervan een kort overzicht zonder uitgebreid op alle *ins* en *outs* in te gaan. Behalve dat er strijd is tussen de ex-partners zelf, wordt regelmatig

1. Zie: <http://www.worldshelterconference.org/en/news/achieving-post-divorce-safety/42/>

ook hun familie of schoonfamilie in het conflict meegetrokken en breidt het conflict zich uit. Vanwege zorgen of conflict kan jeugdzorg verder betrokken zijn, is mediation geïndiceerd of wordt de Raad voor de Kinderbescherming geraadpleegd. In geval van geweld en conflict zijn ook partners als de politie, Veilig Thuis, familierechters, advocaten en soms ook het civiel- of strafrecht betrokken. Rechtelijke procedures kunnen worden ingezet om het conflict nog verder op de spits te drijven of uit te vergroten om zo 'gelijk' te krijgen voor de rechter of althans de eigen kansen op een gunstige uitspraak te verhogen. Advocaten worden ingehuurd om dit te helpen realiseren. In andere gevallen worden mediators aangezocht of aangewezen om het conflict tussen partijen te verhelderen en de communicatie te verbeteren. Hierbij is het noodzakelijk dat de partijen bereid zijn aan een dergelijke werkwijze mee te werken. Dat is niet altijd zonder meer het geval. Tenslotte kan er een beroep worden gedaan op omgangshuizen en de kindercurator. Hester (2011) heeft laten zien dat er nog veel schort aan de samenwerking die niet altijd ten dienste staat van de mensen om wie het gaat. De samenwerking tussen de disciplines benoemt ze als de planeten van politie en justitie, de planeet van jeugdzorg en de planeet van scheiding en omgang die allen met een voor die planeet specifieke blik tegenstrijdige doelen nastreven.

Communicatie. Bij communicatie is het van belang te kijken naar het aspect van de zogeheten 'framing', dat de representatie van bepaalde realiteiten door partijen of derden bepaalt. Vaak spelen bij complexe scheidingen hevige emoties zoals frustratie, irritatie, angst, boosheid en vermoeidheid een bepalende rol bij hoe betrokkenen de realiteit zien en deze 'framen'. Deze frames kleden als het ware de specifieke waarheid aan en bepalen gedrag, houding, zienswijzen en interpretaties. Ze bemoeilijken het innemen van een metapositie als ouders (Van der Pas, 2005) en verhinderen het proces van mentaliseren, reflectie op gevoelens en gedachten van zichzelf en anderen. Daardoor wordt het moeilijk om tot een meer overkoepelende en integratieve benadering te komen. Om het inzicht in deze kwesties van communicatie te vergroten zijn kennis van het fenomeen 'framing', het risico van polarisatie en geweld, een zekere mate van inzicht in de psychiatrie, en de ontwikkeling van 'meta-taal' vereisten. Deze kennis is tezamen met vaardigheden en een rustige presente houding van professionals nodig om de negatieve emoties en onmacht in het scheidingsproces langzaam aan om te buigen tot een meer constructieve houding die een transitie mogelijk maakt. Verbindende woorden die als bouwstenen helpen bij het de-escaleren zijn beschreven in box 3:

Vertrouwen	Verdriet benoemen	Verplaatsen in de
Empathie	Reflecteren	ander
Verbinden	Compassie	Inclusief
Ouderpositie innemen	Begrip tonen	Luisteren
Herkennen	De andere ouder ondersteunen	Veiligheid bieden
Gezamenlijkheid: nieuw wij	Erkennen	Mentaliseren
Communiceren met open blik	Inzien	Kindvriendelijk ouderschap
	Versterken	
	Respectvol	

Werkwoorden die deze veranderingsfase kunnen bevorderen, zijn: luisteren, (h) erkennen, vragen stellen, normaliseren, aansluiten, corrigeren en norm stellen.

6. Kinderen uit de knel

Zoals boven betoogd worden kinderen vaak ernstig de dupe van vecht- of complexe scheidingen. Zij raken beknelde en kunnen zich onvoldoende ontwikkelen. De groepsinterventie voor ouders en kinderen en het gelijknamige boek 'Kinderen uit de knel' is ontwikkeld omdat andere behandelingen van ouders en kinderen die verstrikt zaten in conflictueuze scheidingsprocessen niet voldoende resultaten boekten. Het Lorentzhuis en het Kinder- en Jeugdtraumacentrum zijn gaan samenwerken om hun krachten en kennis over systeembehandeling en traumabehandeling te bundelen. Doel is om gescheiden ouders die strijden te helpen hun destructieve communicatiepatronen te doorbreken waardoor kinderen en hun ouders weer beter verder kunnen met hun leven.² De auteurs, Van Lawick en Visser, stellen twee onvoorwaardelijke voorwaarden aan deelname van ouders en kinderen aan de acht bijeenkomsten: het stopzetten van juridische procedures en het erkennen van het niet onhandelbare gezamenlijke ouderschap (Dijkstra, 2015). Ze beschrijven vijf met elkaar samenhangende kenmerken van deze complexe scheidingen, door hen vechtscheidingen genoemd:

1. Demonisering van elkaar, polarisatie en oplopende stress in de relatie tussen de ex-partners. De andere ouder wordt als de oorzaak van de problemen en als dader gezien.
2. In dit schadelijke interactieproces zijn kinderen en soms ook het sociale netwerk actief betrokken. Daardoor breidt het conflict zich uit en raken ook an-

2. Bron: www.kinderenuitdeknel.nl

deren besmet, waardoor gemeenschappen met elkaar in strijd kunnen raken en verzoening steeds moeilijker wordt.

3. Ex-partners voeren strijd over het scheidingsverhaal en geven blijk van tegengestelde doelen. Daardoor ontstaat er geen rust en veiligheid en wordt de strijd steeds weer aangewakkerd.
4. De kinderen raken uit beeld doordat de hevige strijd op de voorgrond komt te staan. Onder het mom van bescherming of het belang van kinderen worden bittere ruzies gevoerd. De ouders kunnen zichzelf superieur vinden aan de ander en ze zijn door het conflict minder vergevingsgezind en samenwerkingsbereid.
5. De machteloosheid die iedereen ervaart die met de complexe scheiding te maken krijgt. Het gaat hier om het systeem van betrokkenen zelf en de professionals. Ex-partners uiten hun onmacht door hun stuk gelopen pogingen tot verbetering te interpreteren als het gevolg van een psychische stoornis van de andere ouder.

Liefde kan helaas omslaan in haat. Jessica Benjamin, een gezaghebbende Amerikaanse psychoanalytica, stelt dat bij een complexe scheiding intimiteit kan veranderen in vijandschap, hetgeen door haar een 'ping pong dynamic' genoemd. Het willen bewijzen dat de ander gek, vreemd, gestoord, agressief of slecht is, noemt ze een wederzijds, frequent voorkomend, en schadelijk interactiepatroon bij conflicten tussen de ex-partners.³

Langs soortgelijke lijnen betoogt de Amerikaanse expert Amy Baker (tevens getuige-deskundige in rechtszaken en auteur van vele praktijkgerichte boeken) dat het zogeheten 'parental alienation' in feite een vorm van emotionele mishandeling is. Onder andere met maatschappelijk werker Paul Fine beschrijft ze parental alienation als vijandig en agressief ouderschap waarbij de ene aanvallende ouder de andere ouder die verworpen wordt, voorstelt als liefdeloos, onveilig en niet beschikbaar; waarbij het contact tussen een kind en de vervreemde ouder beperkt wordt; de vervreemde ouder teniet wordt gedaan in de gevoelswereld en het leven van een kind; het kind de ouder verraadt; en de autoriteit van de andere ouder wordt ondermijnd (Baker en Fine, 2014).

3. Zie: <http://www.uvh.nl/actueel/agenda/the-moral-third-conference-with-jessica-benjamin>

7. Werken met richtingaanwijzers en (zelf)onderzoek

Vanzelfsprekend bestaan er geen pasklare oplossingen voor zulke moeilijke zaken als complexe scheidingen en complex ouderschap. Ik zelf denk wel dat er denkrichtingen bestaan die ons wat verder kunnen helpen om beweging in de zaak te krijgen. Ik vond het boek van mediator en Zen-leraar Diane Hamilton 'Everything is workable' zonder meer inspirerend en volgde een workshop bij haar. Zij voert de Tibetaanse geestelijke, schrijver en kunstenaar Trungpa op die zegt: "What we hear is the quality of our own listening". Hier ligt voor mij een van de sleutels van een oplossing. We kunnen conflicten nooit helemaal vermijden, dat leert ook het verhaal van Naima, maar we kunnen ze wel transformeren. Daarvoor is dan wel moed en een zekere onverschrokkenheid nodig. Hamilton maakt duidelijk dat je altijd kunt werken aan jouw zijde van het conflict door zelfonderzoek. Ze zegt: "*If we know how to work with our conflicts we know how to work with differences.*" Hamilton interpreteert als mediator conflicten tussen mensen als een teken dat ze werkelijk zorgdragen, anders zouden ze geen conflict hebben. Het gaat erom om ze te helpen om van mening te verschillen, zonder dat te laten escaleren. Volgens Hamilton kun je 'beweging' krijgen in een conflict door het 1) onder ogen te zien; 2) ermee in gesprek te gaan; 3) het in je zelf op te zoeken en 'te zijn'. In haar woorden gaat het om werken met IK, JIJ, en HET, en de schaduw van het conflict: die is voelbaar wanneer er geen vooruitgang wordt geboekt, de agitatie toeneemt en ex-partners elkaar beschuldigen. Het gaat om het blootleggen van delen van onszelf die we verbannen of projecteren op anderen: daarmee lost de grens tussen onszelf en de gebeurtenis op en kan er energie stromen. Dit heeft veel gemeen met de transformatieve mediation, die er ook op gericht is jezelf helpen om zo uit de houdgreep te komen.

Aan de andere kant is er ook reden tot voorzichtigheid. Corine de Ruiter deed recent met collega's een survey-onderzoek onder ruim 800 professionals naar complexe scheiding. Zij constateert dat geweld en mishandeling door heel veel professionals worden onderschat en dat de inzet en het effect van mediation daarentegen juist heel vaak worden overschat. Het lijkt me in ieder geval belangrijk om de praktijk en de effecten van mediation bij complexe scheidingen te onderzoeken om daarmee beter vast te kunnen stellen wanneer, bij wie en hoe mediation werkt en daardoor ook na te gaan wanneer mediation geen geschikt middel is. Mediation heft de machtsongelijkheid niet op. As er sprake is van een groot machtsverschil waarbij in het verleden geweld is gebruikt, dan is dat vaak een slechte basis voor mediation.

8. Conclusies

Op basis van het bovenstaande, trek ik vier conclusies die tegelijkertijd ook als aanbevelingen kunnen worden aangemerkt.

In de eerste plaats is het van belang om steeds verschil te maken van geval tot geval. De diversiteit en complexiteit van complexe scheidingen zijn aanzienlijk en deze moeten als het ware worden uitgevouwen en dan weer gecomprimeerd, waarbij de meerdere dimensies die hierboven aan de orde zijn gesteld, in de beschouwing en begeleiding moeten worden betrokken.

In de tweede plaats is er behoefte aan meer praktijkgericht onderzoek, zodat we de reikwijdte van wat we doen aan interventies en mediation kunnen kaderen: effecten vaststellen of meten, resultaten evalueren, en follow-up maatregelen ontwerpen en uitvoeren. Het is de vraag of mediation geschikt is wanneer er sprake is van geweld voorafgaand en/of na de scheiding, of wanneer er sprake is van ernstige persoonlijkheidsproblematiek.

In de derde plaats moeten we erkennen dat niet alles werkt bij iedereen, dus is het zaak te differentiëren. Zo zullen we bijvoorbeeld vormen van ernstig geweld, psychiatrische complicaties en/of verslaving moeten uitfilteren en hierover kritische vragen durven te stellen en normen aan te leggen. Meer aandacht voor de rol van geweld bij complexe scheidingen is zonder meer gewenst, aangezien dat aspect te zeer onderbelicht is gebleven. Er is meer aandacht nodig voor de specifieke relatie-, machts- en geweldspatronen. Investeren in veiligheid betekent soms ook normstellende gesprekken en bescherming tegen gevaar (Dijkstra, 2015).

Tenslotte moeten we meer investeren in de metataal gericht op professioneel handelen: het bevorderen van samenhang (tussen dimensies op casusniveau, tussen de beoefenaren binnen onze beroepsgroep, en tussen de diverse betrokken disciplines) om een positieve beweging in de kwestie van complexe scheidingen te krijgen. Dat vergt een eerdere herkenning van de typen en negatieve effecten van complexe scheidingen en bescherming tegen gevaar. Het impliceert ook aansluiten. En het voorkomen van beknelling en escalatie door het professionele systeem. Het betekent niet langs elkaar heen werken, maar anders samenwerken. Tenslotte is het nodig meer in de diepte te luisteren zodat we eerder 'kinderen uit de knel' krijgen, machtsverschil en geweld bespreekbaar maken en ouderschap uit de knoop te halen.

Referenties

- Baker, A. & P. Fine (2014) *Co-parenting with a Toxic Ex: What to Do When Your Ex-Spouse Tries to Turn the Kids Against You*, Oakland: New Harbinger Publications.
- Dijkstra, S. (accepted) 'Listening to children and parents in high-conflict divorce: seven dimensions to untangle high conflict divorce', *Conference book for 25 years Children Rights (CRC)*, Leiden, 19 November 2014.
- Dijkstra, S. (2014) 'Knellende maatschappelijke normen over ouderschap. Escalatie bij vechtscheiding nader beschouwd' In: Van der Pas, A. (red.) *Hoezo probleemouders? Tien opstellen over de ongemakkelijke relatie ouders-maatschappij*, Amsterdam: SWP.
- Dijkstra, S. & W. Verhoeven (2014) Gescheiden werelden en gespannen verhoudingen. Ouderschap na scheiding en geweld met dodelijke afloop. *Maatwerk* 1: 2-6.
- Dijkstra, S. (2015) Kinderen uit de knel. Boekbespreking, *Maatwerk*, 5, 25-26.
- Glasl, Fr. 1997. nl.wikipedia.org/wiki/Escalatieladder geraadpleegd, 7 december 2015.
- Hamilton, D. M. (2013) *Everything is workable. A Zen Approach to conflict resolution*. Boston: Shambala.
- Hester, M. (2011) The Three-Planet Model: Towards an Understanding of Contradictions in Approaches to Women's and Children's Safety in Contexts of Domestic Violence. *British Journal of Social Work* 41: 837-853.
- Hester, M. (2013) Who does what to whom? Gender and domestic violence perpetrators in English police records. *European Journal of Criminology*, September, 10, 623-637.
- Johnson, M. (2008). *Intimate Terrorism, Violent Resistance, and Situational Couple Violence: A Typology of Domestic Violence*. Boston/Hannover/London: Northeastern University Press.
- Lawick, J. van, & M. Visser (2014) *Kinderen uit de knel. Een interventie voor gezinnen verwickeld in een vechtscheiding*, Amsterdam: SWP.
- Merkelbach, H. (2015). Een valse aangifte. Waarom recherchepsychologen belangrijk zijn. *De Psycholoog*, januari, 40-48.
- Pas, van der, A. (2005). *Handboek methodische ouderbegeleiding. Eert uw Vaders en uw Moeders* 3, Amsterdam: SWP. [Reprint and retitled in 2013: *Pedagogic issues explained in detail - Problems of parenting reinterpreted*].
- Pels, T., Lünemann, K. & Steketee, M. (2010) *Opvoeden na partnergeweld: Ondersteuning van moeders en jongeren van diverse afkomst*. Assen: Van Gorcum.
- Pinedo, M. & P. Vollinga (2013) *Aan alle gescheiden ouders. Leer kijken door de ogen van je kind*. Utrecht: Bruna.

- De Ruiter, C., van Pol, B., Mehlkopf, S. & , N.E.J. Sumampouw (manuscript in preparation). *False beliefs and myths among Dutch legal and social professionals working with high-conflict divorce cases.*
- Spruijt, E. & H. Kormos (2014, tweede geheel herziene druk) *Handboek scheiden en de kinderen. Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft.* Houten: Bohn, Stafleu en Van Loghum.
- Voert, M.J. & T. Geurt (2013) *Evaluatie ouderschapsplan. Een eerste verkenning* WODC: Den Haag.